

marife

dini arařtırmalar dergisi

Turkish Journal of Religious Studies

cilt / volume: 17 • sayı / issue: 1 • yaz / summer 2017

ARAŞTIRMA

Gençlik Döneminde Görülen Obsesif Kompulsif Belirtinin İnanç, İbadet ve Dini Bilgi Düzeyi Gibi Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi*

Muhammet Mustafa Bayraktar

Dr., Din Eğitimi Ana bilim dalı

mbayraktar4@hotmail.com

Geliş Tarihi: 17.02.2017 • Yayına Kabul Tarihi: 30.05.2017

Öz

Obsesif kompulsif belirti, bireyin yaşamında farklı şekillerde ortaya çıkabildiği gibi dini düşünce ve davranışlarında da tezahür edebilmektedir. Bireyde psikolojik açıdan panik, endişe, korku ve depresyona sebep olabilmekte; davranışlara yansıyan yönüyle de aile ve meslek hayatı göz önüne alındığında yaşam kalitesini ciddi şekilde etkileyebilmektedir. Obsesif kompulsif belirtinin, bireyde görülmeye başladığı andan patolojik düzeye ulaşmaya kadar nedenlerinin bilinmesi ve önceden gerekli düzenlemelerin yapılması önem arz etmektedir. Bu çerçevede araştırmamızın amacı, dini bilginin edinildiği kaynak, dini inanç durumu, dini bilgi düzeyi, namaz kılma ve dua etme durumuna göre gençlik döneminde görülen obsesif kompulsif belirtinin din eğitimi açısından değerlendirilmesidir. Gençlik döneminde görülen obsesif kompulsif belirti, alan araştırmasından elde edilen veriler ışığında incelenecek; inanç ve ibadet gibi değişkenlere ilişkin bulgular yorumlanacaktır. Araştırmamızın evreni, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde 2006-2007 eğitim-öğretim yılında öğrenime devam eden gençlerden oluşmaktadır. Bu evren içinden örneklem olarak tesadüfi yöntemle 571 öğrenci seçilmiştir. Araştırmada "Kişisel Bilgi Formu", "Dini Tutum Ölçeği" ve "Moudsley Obsesif Kompulsif Belirti Ölçeği" (Moudsley Obsessional-Compulsive Questionnaire-MOCO) kullanılmıştır. Örnekleme giren öğrencilerin yarısında obsesif kompulsif belirtinin mevcut olduğu görülmüştür. Bununla birlikte dini bilgi düzeyi, bazı ibadetleri yerine getirme ve dini inanç düzeylerine göre obsesif kompulsif belirti arasındaki ilişkilere bakılmıştır.

Araştırmamız gençlik döneminde görülen obsesif kompulsif belirti ile inanç, ibadet ve dini bilgi ilişkisini psikiyatri, din eğitimi ve din psikolojisi bağlamında disiplinler arası bir yaklaşımla ele alan Türkiye'deki ilk alan araştırması olma özelliği taşımaktadır. Bu bağlamda henüz başka bir çalışmanın yayınlanmamış olması da araştırmanın önemini arttırmaktadır. Aynı zamanda araştırmamız obsesif kompulsif belirti açısından toplumsal tabanlı bir araştırma olma özelliği taşımaktadır. Obsesif kompulsif belirtinin yaygınlığına ilişkin genel bir değerlendirme yapma açısından klinik tabanlı

* Bu makale yazarın, 2007 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı'nda, Yrd. Doç. Dr. H. Suphi Erdem danışmanlığında hazırladığı, Gençlik Döneminde Görülen Bazı Psikolojik Belirtiler ve Din Eğitimi İlişkisi -Obsesif Kompulsif Belirti Örneği-, isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

çalışmalardaki olgu sayısı yeterli değildir. Çünkü klinik tabanlı çoğu çalışma hastanede yatmış yada polikliniğe başvurmuş hastalarla sınırlıdır. Klinik tabanlı çalışmaların toplumdaki obsesif kompulsif belirti yaygınlığını örnekleyemeyeceği göz önüne alındığında, epidemiyolojik alan çalışmalarının önemi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca araştırmamız istatistik açısından 2007 yılına ait kesitsel veriler sunmaktadır. Bilimsel araştırmalardaki bilgi birikimi, kaynak ve metodoloji açısından bakıldığında araştırmamızın bu alanda yapılacak diğer çalışmalara katkı sağlayacağı ve kesitsel veriler açısından yeni çalışmalarla karşılaştırma ve değerlendirme imkanı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Obsesif kompulsif belirti, dini obsesyon ve kompulsiyonlar, din eğitimi, din psikolojisi, gençlik dönemi,

Analysis of Obsessive Compulsive Symptom Seen in Youth Period in Terms of Some Variables Like Belief, Worship and Religious Knowledge

Obsessive-compulsive symptoms both can occur in different ways in the individual's life and can manifest in an individual's religious thinking and behavior. Psychological aspects of the individual can cause panic, anxiety, fear and depression; It can seriously affect the quality of life when the family and professional life are taken into consideration. Obsessive-compulsive manifestations are important to know the causes and reach the pathological level as soon as they begin to appear in the individual, and to make the necessary arrangements in advance. The purpose of the research in this framework is to evaluate the obsessive-compulsive manifestation of the youth in terms of religious education according to the source of religious knowledge, religious beliefs, religious knowledge, prayer and prayer. The obsessive-compulsive symptom seen during adolescence will be examined in the light of the data obtained from the field study; Beliefs and worship will be interpreted.

Scope of our study is formed with youngs who continued in 2006-2007 training-education years at yüzüncü yıl university of van. 571 students had been chosen with casual method as exemplary within this scope. a personal information poll/survey, religious attitude/manner scale and moudsley obsessive compulsive question list (moudsley obsessional-compulsive questionnaire-moco) had been used for this study. it has been seen that there were obsessive compulsive pathological level in most of students participated in scope. significant relationship was found between obsessive compulsive pathological level and religious knowledge, religious beliefs and worship.

Our research is the first field research in Turkey which deals with obsessive-compulsive symptom and religious education relations in youth with an interdisciplinary approach in the context of psychiatry and religious education. In this context, the fact that another work has not yet been published increases the importance of research. Our research has been characterized as a socially based research in terms of obsessive-compulsive symptoms. The number of cases in clinical-based trials is too small to make a general assessment of the prevalence of obsessive-compulsive symptoms. Most clinical trial-based studies are limited to patients admitted to hospitalized polyclinics. Given that clinical-based studies can not exemplify the prevalence of obsessive-compulsive symptoms in the community, the importance of epidemiological field studies arises. In addition, our study presents cross-sectional data for 2007 in terms of statistics. From the point of view of knowledge, resources and methodology in scientific research, it is thought that our research will provide contribution to other studies to be made in this area and will allow comparison and evaluation with new studies in terms of cross-sectional data.

Keywords: Obsessive compulsive disorder, religious obsession and compulsion, religious education, youth period,

Atıf

Bayraktar, Muhammet Mustafa, "Gençlik Döneminde Görülen Obsesif Kompulsif Belirtinin İnanç, İbadet ve Dini Bilgi Düzeyi Gibi Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi", *Marife*, 17/1 (2017): 151-175..

Giriş

Birey doğumdan ölümüne kadar genellikle bebeklik, çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık olarak belirlenen, birbirinden kesin sınırlarla ayrılmayan dönemlerden geçer. Her dönem sonrakini etkilediği gibi, yine her dönemin kendine özgü, bedensel, zihinsel, toplumsal, ahlaki, sosyal ve psikolojik özellikleri vardır. Her yönüyle karmaşık bir yapı arz eden insan hayatının gelişim dönemlerinin en dikkat çekici olanı şüphesiz gençlik dönemidir. Çünkü, gençlik döneminde görülen psikolojik belirtiler, duygu, düşünce ve davranışlarda olağan dışı sapmalara neden olarak, bireylerin uyumunu bozmakta, ilişkilerini sarsmakta ve çalışmalarını engellemektedir.¹ Ayrıca gençlik döneminde intihar, madde kullanımı, kuşaklar arası çatışma ve cinsel sorunların artış gösterdiği de bilinmektedir.² Bununla birlikte mani, depresyon, anksiyete, sosyal ve özgül fobi, dikkat eksikliği, kişilik ve uyku bozukluğu, tik, yeme ve dürtü kontrol bozuklukları da gençlik döneminde görülen bazı psikolojik belirtiler arasında yer almaktadır.³

Gençlik dönemi; buluşa erme ile başlayan, fizyolojik ve psikolojik değişmeyi içeren, bireyi sosyalleştiren; dinamik ve değişken bir yaş dönemi olarak değerlendirilmektedir.⁴ Bu süreç, ortalama olarak 15-22 yılları arasını kapsayan, belirli kişilik özelliklerinin kalıcı nitelik kazanmaya, bedensel gelişimin tamamlanmaya başladığı bir dönemdir. Literatüre bakıldığında⁵ dönemin tanımlanması, özellikleri ve yaş limitleri açısından tartışmaların olduğu görülmektedir. Bu tartışmalar çerçevesinde araştırmamızın evren ve örneklemini temsil eden dönem, yaş limitlerine bağlı kalmaksızın çocukluktan yetişkinliğe geçiş devresini ve bu devreye ait bir takım biyolojik, psikolojik ve sosyal nitelikteki değişimleri bünyesinde toplayan üniversite gençliğidir.

Ülkelerin geleceği dengeli, sağlıklı, erdemli ve kişilik sahibi gençlerin yetiştirilmesiyle yakından ilgilidir. Toplumla dinamizm kazandıran, bir güç ve etki unsuru olan ve aynı zamanda geleceğin teminatı olan gençleri anlamak, onlara rehberlik etmek ve onların geleceğe umutla bakabilmelerini sağlamak ayrıca bu

¹ İçmeli, Celalettin, "Üniversite Gençliği: Fırat Üniversitesi'ndeki Gençlerin Psiko-Sosyal Sorunları", FÜSBD, IIIV/2, (1996): s.82.

² Ekşi, Aysel, "Adolesan Ruh Sağlığı ve Gelişimi", Ben Hasta Değilim, Çocuk Sağlığı ve Hastalıklarının Psikososyal Yönü, ed. Aysel Ekşi, Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul 1999a, s.142.

³ Bayraktar, M. Mustafa, Gençlik Döneminde Görülen Bazı Psikolojik Belirtiler ve Din Eğitimi İlişkisi – Obsesif Kompulsif Belirti Örneği-, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2007.

⁴ Perşembe, Erkan, "Genç-Aile İlişkilerinde Uyumun Sağlanmasında Dinin Fonksiyonel Rolü Üzerine", OMÜİFD, 11, (1999): s.8.

⁵ Şahin, Adem, Yetiştirme Yurtlarındaki Gençlerin Dini Duygu, Düşünce, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Konya 1993, s.13; Kula, M. Naci, Kimlik ve Din (Ergenlik Üzerine Bir Araştırma), Basılmamış Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bursa 1993, s.16; Bahadır, Abdülkerim, Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1994, s.13; Tavukçuoğlu, Mustafa, "Avrupalı Türk Gençlerinin Kültürel Kimlik Problemlerinden Din Olgusu Üzerine Düşünceler", SÜİFD, 5, (1999), s.29; Demir, Orhan, Yetiştirme Yurtlarındaki Gençlerin Din Eğitimi Problemleri, Basılmamış Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2001, s.32; Koç, Mustafa, Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisinin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2002, s.7; Kulaksızoğlu, Adnan, Ergenlik Psikolojisi, Remzi Kitabevi, 6. bs. İstanbul 2004, s.33.

potansiyeli yapıcı ve yetenekli bir nesil olarak yetiştirmek ülkemizin de millî politikasıdır.

Bu çerçevede çalışmamız, gençlik döneminde görülen psikolojik belirtilerden biri olan obsesif kompulsif belirti ile din eğitimi arasındaki ilişkiyi inceleyerek; bu belirtinin dinamiklerini belirleyen ilişkilerin ve etkileşimlerin anlaşılması ve açıklanmasına yönelik çabalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Obsesif Kompulsif Belirti

Gençlerdeki psikolojik belirtilerden biri de zorlu düşünce ve eylemlerle kendini gösteren obsesif kompulsif belirtilerdir. Zorlu düşünce ve eylemler, bireyin aklının sürekli bir düşünceye takılması ve bunu geçiştirmek için belli bir takım hareketleri yenilemesidir.⁶

Tedirgin etmek, sıkıştırmak, rahat vermemek, bunaltmak anlamında Latince'de obsidere sözcüğünden gelen obsesyon,⁷ bireyin bilincine istenmeden gelen ve uygunsuz olarak yorumlanan, egodistonik⁸ ve çoğu zaman anlamsız kabul edilen⁹ bireyin kendisine rahatsızlık verdiği ve anksiyete yarattığı halde bilinçli çaba ile kişinin bundan kendini kurtaramadığı yineleyen, ısrarlı, zorlayıcı, benliğe yabancı, takınak, musallat düşünce,¹⁰ dürtü, söz ve imgelemlerdir.¹¹ Kompulsiyon ise obsesyonel düşünceyi etkisiz bırakmak, yüksüzleştirmek ve anksiyeteyi azaltmak amacıyla kişinin yapmaktan kendini alıkoyamadığı ve iradesi dışında tekrarladığı hareketlerdir.¹²

Obsesif kompulsif belirtinin başlangıç yaşını bazı araştırmacılar erkekler için 15, kadınlar için 23; bazı araştırmacılar da erkekler için 21, kadınlar için 24 olarak tespit etmişlerdir.¹³ Ergenliğin başlangıç dönemlerinde ortaya çıkabildiği gibi çocukluk yaşlarında da başlayabilmektedir. Hastaların üçte ikisinde belirtiler 25 yaşından önce başlamaktadır. % 15'ten az vakanın ise 35 yaş sonrasında

⁶ Koptagel İlal, Günsel, Tıpsal Psikoloji –Tıpta Davranış Bilimleri, 3. bs. Güneş Kitabevi, Ankara 1991, s.360.

⁷ Karabulut, Cafer, Elazığ Yöresinde Çocuk ve Ergenlerde Obsesif Kompulsif Bozukluğun Görülme Sıklığı Ve Sosyodemografik Değişkenlerle İlişkisi, Uzmanlık tezi, Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi, Elazığ 1998, s.2.

⁸ Tükel, Raşit, "Obsesif Kompulsif Bozukluk, Beden Dismorfik Bozukluğu Ve Hipokandriyazis: Spektrum Bozuklukları Kavramı Ve Fenomenolojik Açından Bir Yaklaşım", Bilimsel Çalışmalar Özet Kitabı, 34. Ulusal Psikiyatri Kongresi ve Uluslararası Uydu Sempozyum: 29 Eylül/3 Ekim 1998 – İzmir 1998, s.96.

⁹ Güvender, Neslim, Bursa İlinde 9-15 Yaş Arasında Bir Örneklem Grubunda Çocuk ve Ergenlerde Obsesif Kompulsif Bozukluğun Epidemiyolojik ve Fenomenolojik Özellikleri, Uzmanlık tezi, Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi, Bursa 1998, s.11.

¹⁰ Koç, Bozkurt, "Dinsel Bir Yaklaşımla Obsesif Kompulsif Kişilik Bozukluğu", EKEV Akademi Dergisi, 10, (2002), s.130.

¹¹ Bauer, M. vd. Psikiyatri, çev. Günsel Koptagel-İlal, 3. bs. Sermet Matbaası, Kırklareli 1985, s.125; Çelikkol, Ahmet, Ruh Hastalıklarından Korunma, Gendaş Kültür, İstanbul 1999, s.153; Brenner, Caherles, Psikanaliz Temel Kavramlar, çev. I. Savaşır, HYB Yayınları, Ankara 1998, s.31; Yurdakul, Sabri, Ruhsal Hastalıklar ve Baş Etme Yolları, Kabalıcı Yayınevi, Ankara 1999, s.109;

¹² Ekşi, Aysel, "Çocuk ve Adolesanda Obsesif Kompulsif Bozuklukları", ed. Aysel Ekşi, Ben Hasta Değilim, Çocuk Sağlığı ve Hastalıklarının Psikososyal Yönü, Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul (1999b): ss.327-334, s.327.

¹³ Karabulut, Elazığ Yöresinde Çocuk ve Ergenlerde, s.39.

başladığı saptanmıştır. Obsesif kompulsif belirti her yaşta ortaya çıkabilmekte ancak 10-24 arası yaşların en riskli yaşlar olduğu belirtilmektedir.¹⁴

Obsesif kompulsif belirti, ergenlerde sosyal, akademik ve mesleki işlevsellikte ciddi bozulmalara yol açabilmektedir. Ergenlerin çoğu başlangıçta başkaları tarafından eleştirilmemek ve dışlanmamak için tekrarlamaya davranışlarını gizleme eğilimindedirler. Bu kısmi kontrol, hastalığın şiddeti arttıkça yetersiz kalmaktadır. Böylelikle belirtiler, ergeni güç duruma sokmakta, kişinin çevresini rahatsız etmekte ve sosyal ilişkilerini de bozmaktadır.¹⁵

Genellikle kompulsif davranışlara tiksinti ve nefret duygusu eşlik etmekte; hastalarda sinirlilik ve hafif bir felaket ifadesi ortaya çıkmaktadır. Hastalar, obsesyonel düşüncelerini yüksüzleştirmek için davranışlarını mantığa bürümeye çalışırlar. Bütünlük duygularını kaybeder, parçalanmışlık hissi ayrıca bir tür dalgınlık hali yaşarlar. Yine hastalarda davranış belleği bozulmakta; yapılan ve ön görülen davranışları birbirinden ayırmada zorluk yaşayabilmektedirler. Davranışlarını tam olarak doğru yaptıklarına dair içsel bir açıklık yaşar ve rahatlama oluşuncaya kadar davranışlarını tekrarlamaya devam ederler.¹⁶ Hastaların işlevsellikleri her alanda bozulur. Özellikle kompulsyonlarından dolayı zaman içinde gelişen bir bezginlik ve tahammülsüzlük yaşayabilirler.¹⁷

Obsesif kompulsif belirti, semptom yönünden oldukça zengindir ve semptomlardaki bu çeşitlilik, bozukluğun heterojen olduğunu düşündürmektedir. Epidemiyolojik verilere göre, tüm yaş gruplarındaki hastaların yaklaşık %40'ında sadece obsesyon, %30'unda sadece kompulsiyon, kalan %30 kadarında da hem obsesyon hem de kompulsiyon bulunmaktadır. Sıklık sırasına göre obsesyonlar, bulaşma (%50), kuşku (%40), somatik (%30), simetri (%30), agresif (%30), cinsel (%25) ve dinsel (%10) obsesyonlar şeklindedir. Kompulsiyonlar ise kontrol etme (%60), yıkama (%50), sayma (%35), soru sorma, anlatma ya da dua etme (%35), simetri (%30) ve biriktirme (%20) kompulsiyonları olarak sıralanır.¹⁸

Obsesif kompulsif belirti, bireyin yaşamında kuşku, bulaşma, kontrol etme, sayma, simetri, cinsellik ve benzeri şekillerde ortaya çıkabildiği gibi bireyin dini düşünce ve davranışlarında da tezahür edebilmektedir.¹⁹ Bu bağlamda çalışmamızın dini obsesyon ve takıntılı dini davranışlarla da ilişkili olduğu düşünülmektedir.

¹⁴ Bayraktar, Erhan, "Obsesif-Kompulsif Bozukluk", *Psikiyatri Dünyası*, 1, (1997): s.25-32, s.26.

¹⁵ Aras, Şahbal, *Çocukluk ve Ergenlik Döneminde Obsesif Kompulsif Bozukluğun Klinik Özellikleri*, Uzmanlık tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi, İzmir 1996, s.19.

¹⁶ Karabulut, Elazığ Yöresinde Çocuk ve Ergenlerde, s.13.

¹⁷ Bauer, *Psikiyatri*, s.125.

¹⁸ Şahin, A. Rifat, "Obsesif Kompulsif Bozukluk", eds. C. Güleç ve E. Köroğlu, *Psikiyatri Temel Kitabı I*, Hekimler Yayın Birliği, Ankara 1997, ss.493-504, s.499.

¹⁹ Koç, "Dinsel Bir Yaklaşımla Obsesif Kompulsif", s.129.

Dini Obsesyon ve Kompulsiyonlar

Dini obsesyon ve kompulsiyonlar; metafizik ve mistik obsesyonlara, musallat fikirlere ve vesveseye yakın görülmektedir.²⁰ İmandan çıkma, ibadetin geçerliliği, abdest, gusül ve temizliğe ilişkin şüpheler, günaha sevk eden düşünceler, yiyecek ve içeceklerin helal mi yoksa haram mı oluşuna dair musallat düşünceler, ayıp ve günah vesveseler; inanç, ibadet ve ahlak boyutlarında mükemmeliyetçilik, ölüm korkusu ve ahirete ilişkin kaygılar da dini obsesyon ve kompulsiyon çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Bu belirtilerin tespit edildiği bir hasta için şöyle rapor tutulmuştur:

*Bir genç kız hastamız, erkekleri düşünmenin çok ayıp ve günah olduğu düşüncesine saplanıp başlangıçta hiçbir cinselliği olmayan bu düşünceden dolayı krizlere girmekte, her şeyi üç kere yapmadan rahat edememekteydi. Kapıdan çıkacaksa üç kere girip çıkar, giysilerini giyerken her birini üç kere giyer çıkarır, her yere üç kere dokunmadan rahat edemezdi.*²¹

Şüphe obsesyonunun şekillerinden biri genel olarak temas ve dokunma fobisi ile birlikte dir.²² Dini obsesyon ve kompulsiyonların görüldüğü bu kişilerde, abdest ve gusül konularında temizlik düşüncesinden kaynaklanan kaygı, ibadeti yapmaya engel olacak yoğunluk ve şiddete dönüşebilmektedir. İbadet için gerekli temizliğin sağlanıp sağlanamadığı konusundaki rahatsız edici ve ısrarcı düşünce, temizlik davranışını motor eyleme dönüştürmektedir. Böylelikle kişi abdest almaktan kendini alamamakta, uzun süreler tuvalette yada banyoda kalabilmektedir.

Tezatlar obsesyonu kategorisine giren obsedan kişilerin bazı durumları ise şöyledir: Kişi korktuğunu kesinlikle yapmak dürtüsünü kendisinde hisseder. Bu yasak ve günah veya ayıp bildiği şeyleri yapmak ve söylemek dürtüsüdür.²³ Bütün tezatlı obsesyonlar daima ağır bir sonuca ulaşmaz fakat dini vesveseler ve şeytan tarafından kandırılma ve esir edilme korkusu bulunur. Psikonevrotikler arasında, gereğinden fazla vicdanlı ve fazilet düşkününü kimselerin daha sonra dini hezeyanlarla ortaya çıktığı gözlenmiştir. Armaner tarafından psiko-patolojide dini belirtileri incelemek amacıyla hastanede yapılan araştırmalarda²⁴, bu vakaların bazılarında ibadeti mükemmel yapma fikrinin mevcudiyeti görülmüştür.

Dini obsesyonların bazı durumlarda bir çeşit otomani kisvesi altında tezahür eder. Kişi kötü ruhlar ve şeytan tarafından takip edildiğini, içten ve dıştan bunların tesiri altında olduğunu sanır. Başka bir boyutuyla da kişi, kendini dini bakımdan kutsal ve ruhani bir şahsiyet olarak görür. Patolojik anlamda obsedan kişi, her düşündüğünü, duyduğunu ve yaptığını ruhani, dini bir mükafat veya ceza olarak gören, yahut şeytanın telkini ve dürtüsü anlamında alan kişidir. Öte yandan

²⁰ Armaner, Neda, Psikopatoloji'de Dini Belirtiler, Demirbaş Yayınları, Ankara 1973, s.114.

²¹ Koptagel İlal, Tıpsal Psikoloji, s.360.

²² Armaner, Psikopatoloji'de Dini Belirtiler, s.114.

²³ Armaner, Psikopatoloji'de Dini Belirtiler, s.114.

²⁴ Armaner, Psikopatoloji'de Dini Belirtiler, s.205.

bir kısım obsedanlar, tabiat üstü varlıklarla doğrudan doğruya samimi bir münasebette bulduklarını, onları görüp emirler aldıklarını söylerler.²⁵

Olumlu bir kişilik gelişimi ve sağlıklı bir dini hayatın şekillenmesinde, bu belirtinin nedenlerinin bilinmesi ve önceden gerekli önlemlerin alınması hem birey hem de birey yetiştirme sorumluluğunu üzerine almış kurum ve kişiler açısından önemli görülmektedir. Şu halde araştırmamızın problemi; gençlik dönemindeki bir grup üniversite öğrencisinin sahip olduğu obsesif kompulsif belirti düzeyini ortaya koymak, obsesif kompulsif belirti ile dini bilgi, inanç ve din eğitimi arasındaki ilişkileri incelemektedir. Bu bağlamda araştırmamızın alt problemi ise; dini obsesif kompulsif belirti ile din eğitimi metotlarından kaynaklanan problemler ve bunların etkileşiminde din eğitiminin rolünü araştırmaktadır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmamızın evrenini, 2006-2007 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Van Yüzüncü Yıl Üniversitesinde öğrenime devam eden toplam 15110 lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Dekanlıklara yaptığımız başvuru sonucu, alan araştırmamız için Eğitim Fakültesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Veteriner Fakültesi ve Ziraat Fakültesi'nden olumlu yanıt gelmiştir. Bu fakültelerde öğrenim gören toplam 6835 öğrenciden I, II, III ve IV. sınıf düzeylerinden tesadüfi (seçkisiz) olarak belirlenen birer şubeye anket uygulaması yapılmış ve toplam 850 öğrenci araştırmanın örnekleme olarak belirlenmiştir. Alan araştırması sonrasında formlar fiziki olarak kontrol edilmiştir. Sayfası eksik, tahrif edilmiş yada tüm sayfa boyunca aynı seçeneklerin sıra ile işaretlendiği formlar analiz programına veri girişi yapılmadan önce ayıklanmıştır. Formların değerlendirilmesi sonucu 571 öğrenciye ait anket formu geçerli bulunmuştur. Örneklemeimize giren öğrencilerin cinsiyete göre dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	N	%
Kız	195	34,2
Erkek	376	65,8
Toplam	571	100,0

Buna göre, örneklem grubunu oluşturan 571 öğrencinin %34,2'si kız, % 65,8'i erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Örneklemeimize giren öğrencilerin yaşlarına göre dağılımları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Yaş Dağılımı

Yaş	N	%
17-21 Yaş Arası	296	51,8
22-26 Yaş Arası	256	44,8
27-32 Yaş Arası	19	3,3
Toplam	571	100,0

²⁵ Armaner, Psikopatoloji'de Dini Belirtiler, s.119.

Buna göre, 17-21 yaş arası %51,8 oranında, 22-26 yaş arası %44,8 oranında, 27-32 yaş arası ise %3,3 oranında temsil edilmektedir. Örneklem grubunun fakülte ve sınıflara göre dağılımı şöyledir:

Tablo 3: Fakülte ve Sınıf Dağılımı

FAKÜLTELER	SINIFLAR				Toplam
	1. Sınıf	2. Sınıf	3. Sınıf	4. Sınıf	
Eğitim Fakültesi	100	88	36	32	256
Fen Edebiyat Fakültesi	19	22	28	26	95
Veteriner Fakültesi	32	19	15	23	89
Ziraat Fakültesi	24	13	65	29	131
Toplam	175	142	144	110	571

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmamızın sınırlılıklarını şöyle ifade etmek mümkündür.

1. Bu araştırma öncelikle örneklem alınan grupla sınırlıdır.
2. Araştırmanın bağımlı değişkeni olan gençlerin dini tutum düzeyleri, bu araştırmada kullanılan "Dini Tutum Ölçeği" nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.
3. Araştırmanın bağımlı değişkeni olan gençlerin obsesif kompulsif belirti düzeyleri, bu araştırmada kullanılan "Obsesif Kompulsif Soru Listesi" nin ölçtüğü niteliklerle sınırlıdır.
4. Araştırmada bağımlı değişkenle ilişkisi olabileceği düşünülen kişisel bilgi anketinde yer alan bazı bilgiler bağımsız değişken olarak incelenmiştir.
5. Sosyal araştırmalarda, araştırmanın merkezinde insan ögesinin bulunmasından kaynaklanan sınırlılıklar bu araştırma içinde geçerlidir.
6. Araştırma verilerini analiz etmede kullanılan istatistik paket programının sınırlılıkları, bu araştırma içinde geçerlidir.

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmamızda sınanmak üzere geliştirilen hipotezler şunlardır:

1. Gençlerin dini bilgi düzeyi yükseldikçe obsesif kompulsif belirti düzeyi azalır.
2. İbadetler gençlerin obsesif kompulsif belirti düzeyini azaltır.
3. Gençlerin dini inanç düzeyi azaldıkça obsesif kompulsif belirti düzeyi yükselir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada kullanılan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, örneklem grubunun kişisel özelliklerini tespit etmek amacıyla "Kişisel Bilgi Formu" hazırlanmıştır. Anket formunun ikinci bölümünde örneklem grubunun dindarlık düzeylerini belirlemek amacıyla "Dini Tutum Ölçeği" kullanılmıştır. Anket formunun son bölümünde ise örneklem grubunun obsesif

kompulsif belirtilerini tespit etmek amacıyla “Obsesif Kompulsif Belirti Ölçeği” kullanılmıştır.

Anket formundaki kişisel bilgi bölümü, literatürdeki bilgi birikimleri dikkate alınarak hazırlanmıştır. Araştırmada kullanılan bağımsız değişkenlere ilişkin gençlerin sosyo-demografik özelliklerinin belirlendiği kişisel bilgi bölümü, araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Cinsiyet, yaş, eğitim görülen fakülte, sınıf, mezun olunan lise, kardeş sayısı, aile yapısı, ikamet edilen yer ve gelir durumunu kapsamaktadır. Bununla birlikte, anne ve babanın eğitim durumları, anne ve babanın mesleği, dini bilginin öğrenildiği kaynak, inanç düzeyi, namaz kılma, oruç tutma, Kur’an Kerim okuma, tövbe etme ve dua etme durumlarını da kapsamaktadır.

Anket formunun ikinci bölümünde, örneklem grubunun dini tutumunu ölçmek üzere Kaya tarafından geliştirilen “Dini Tutum Ölçeği”²⁶ kullanılmıştır. Dini tutum ölçeği, 17’si olumlu ve 14’ü olumsuz olmak üzere, dini tutumu yansıtan 31 maddeden oluşmaktadır. Ölçekteki (1, 4, 5, 7, 8, 9, 12, 14, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26 ve 28) numaralı maddeler olumlu olarak ifade edilirken; (2, 3, 6, 10, 11, 13, 15, 16, 17, 21, 27, 29, 30 ve 31) numaralı maddeler olumsuz olarak ifade edilmiştir. Bu bölümdeki her madde için “Kesinlikle Katılıyorum, Katılıyorum, Kısmen Katılıyorum, Katılmıyorum ve Kesinlikle Katılmıyorum” şeklinde likert tipi beşli derecelendirme sistemi kullanılmıştır. Her maddede dini tutumun derecesi bu seçeneklerden biri işaretlenerek belirtilmiştir. Dini tutum ölçeği üzerinde yapılan faktör analizi sonucu, maddelerin faktör yüklerinin birinci faktörde toplanması ve madde puanları ile toplam dini puanlar arasındaki korelasyon katsayısının genel olarak yüksek bulunması, “Dini Tutum Ölçeği”nin geçerlik özelliğine sahip olduğunun kanıtı sayılmıştır. Güvenirlik çalışmalarıyla elde edilen sonuçlardaki yüksek güvenirlilik katsayıları, “Dini Tutum Ölçeği”nin güvenilir bir ölçek olduğunu göstermektedir.²⁷

Formun üçüncü bölümünde yer alan, “Moudsley Obsesif Kompulsif Soru Listesi” (Moudsley Obsessional Compulsive Questionnaire, MOCO) Hodgson ve Rachman tarafından geliştirilen ve 30 maddeden oluşan bir değerlendirme aracıdır.²⁸ Doğru yanlış biçiminde yanıtlanan bu anket, obsesif kompulsif belirtilerin tümünü araştırmak ve obsesif hastaları diğer nevrotik hastalardan ayırt edebilmek amacıyla geliştirilmiştir. Klinik değerlendirmede daha ayrıntılı bilgi sağladığı gibi tedavi sonucu ortaya çıkan değişiklikleri de belirlemektedir.²⁹ MOKSL’un Türk toplumu için adaptasyon ve standardizasyonu yapılmıştır. Anket Türkçe’ye çevrilmiş, obsesif düşünce boyutuna “Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri” (MMPI) testinden 7 madde eklenmiş ve soru listesi 37 maddeye

²⁶ Kaya, Mevlüt, Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum, Etüt Yayınları, Samsun 1998.

²⁷ Kaya, Din Eğitiminde İletişim, s.111-112.

²⁸ Rush, A. John, Handbook of Psychiatric Measures, American Psychiatric Association, Washington 2000.

²⁹ Erdoğan, Ayşegül, Obsesif Kompulsif Bozukluğunun Uludağ Üniversitesi Öğrencileri Arasında Görülme Sıklığı ve Bu Kişilerde Benlik İmajı, Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1995, s.30.

çıkarılmıştır. 37 maddelik düzenleme için yeniden geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Ölçeğin normal ve psikiyatrik örneklemelerde obsesif kompulsif yakınmaların türünü ve yaygınlığını ölçmede, araştırmalarda ve klinik kullanımda geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Erol ve Savaşır tarafından yapılmıştır. Türkçe formun güvenilirlik çalışmasında ölçeğin tümü için Cronbach Alpha katsayısının 0.86, test-tekrar test güvenilirlik katsayısının 0.88 olduğu belirtilmektedir.³⁰ Testte 11. madde dışındaki diğer maddelerinin evet seçeneği 1 puan, 11. maddenin ise hayır seçeneği 1 puan verilerek değerlendirilmektedir. Soru listesinden 17 puan üstü, obsesif kompulsif belirtinin mevcudiyetini göstermektedir.³¹ Adaptasyon ve standardizasyonu yapılan MOKSL'un ülkemizde klinik ve toplumsal temelli birçok çalışmada³² kullanıldığı görülmektedir.

Verilerin Çözümü ve Yorumlanması

Anket formundan elde edilen bilgilerin istatistiksel işlemleri için SPSS (Statistical Package for Social Sciences) paket programı kullanılmıştır. Değişkenlerin mutlak ve relatif frekanslarını gösteren dağılımları verilmiştir. Bağımsız değişkenler ile dini tutum ve obsesif kompulsif belirti ölçeği için ki-kare testi uygulanmış, grup ortalamaları arasındaki farkın önem kontrolü için asgari .05 önem düzeyi kabul edilmiştir. İstatistiksel açıdan anlamlı ve anlamsız çıkan ki-kare tabloları incelenmiştir.

Alan araştırmamızda kullanılan anket formundaki kişisel bilgiler bölümünde yer alan; cinsiyet, yaş, fakülte, sınıf, mezun olunan lise, aile ve kardeş durumu, barınma yeri, aile yapısı, hayatın çoğunluğunun geçtiği yer, ailenin gelir durumu, anne-babanın eğitim durumu, anne-baba mesleği, dini bilginin edinildiği kaynak, dini inanç ve bilgi düzeyi, namaz, oruç, Kur-an-ı Kerim okuma, dua, tövbe ve benzeri ibadetleri yerine getirme düzeyi gibi tüm değişkenler ile obsesif kompulsif belirti arasındaki ilişkileri incelemenin ve değerlendirmenin bu makalenin imkan ve sınırlarını aşacağından dolayı; dini bilginin edinildiği kaynak, dini inanç durumu, dini bilgi düzeyi, namaz kılma ve dua etme değişkenleri ile obsesif kompulsif belirti arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Söz konusu veriler tablolar halinde "Bulgular ve Yorum" bölümünde sunulmuştur.

³⁰ Erol, N., ve Savaşır, I. "Maudsley Obsesif Kompulsif Soru Listesinin Türkçe Uyarlaması". 24. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi, Ankara (1988): ss.107-114.

³¹ Tükel, "Obsesif Kompulsif Bozukluk", Karabulut, Elazığ Yöresinde Çocuk ve Ergenlerde, s.28

³² Avcı, A., ve Arslan, H. "Obsesif Kompulsif Bozukluğu Olan Çocukların Ailelerinde Obsesif Kompulsif Belirti Puanları: Karşılaştırmalı Bir Klinik Çalışma", Düşünen Adam, 8/2, (1995): ss.11-15.; Karabulut, Elazığ Yöresinde Çocuk ve Ergenlerde.; Şahin, "Obsesif Kompulsif Bozukluk"; Erol ve Savaşır, "Maudsley Obsesif Kompulsif"; Lapsekili, N., vd. "Obsesif Kompulsif Bozukluk Olgularında Heyecan Arama Davranışı, Klinik Psikiyatri, 13, (2010): ss.170-176; Usta, E., vd. "Hemşirelik Öğrencilerinin Yeme Tutumları ve Obsesif-Kompulsif Belirtileri", Journal of Health Sciences and Professions, 2/2, (2015): ss.187-197; Tümkiye, S. vd.. "Obsesif Kompulsif Bozukluklu Hastalarda Obsesif İnançların Belirtilerle İlişkisi", Arc Neuropsychiatr, 52, (2015): ss.54-58.

Bulgular ve Yorum

Bu başlık altında, obsesif kompulsif belirti düzey puanları ile bazı bağımsız değişkenler arasındaki ilişkileri gösteren tablolar ve bu tablolara dayalı yorumlar yer almaktadır.

Çalışmamızda yararlandığımız obsesif kompulsif belirti ölçeğine göre örnekleme giren gençlerin % 55.5'inde obsesif kompulsif belirtinin var olduğu görülmektedir. Toplumda yaygın bir şekilde görülmesine rağmen, tedaviye müracaat olmadığından, klinik çalışmalarda belirti mevcudiyetin oransal olarak düşük olduğu görülmektedir. Yapılan literatür çalışmalarında bu tür tespitlerin ancak toplumsal tabanlı çalışmalarla ortaya konulabileceği vurgulanmaktadır. Bu açıdan örneklemimizde belirtinin yüksek çıkması doğal görülmekte ve benzer toplumsal tabanlı çalışmalarla paralellik arz etmektedir.

Karabulut tarafından Elazığ il merkezinde ortaokul ve lise öğrencilerinden yaşları 12-17 arasında değişen 610 çocuk ve ergen üzerine yapılan çalışmada³³, MOKSL uygulanmıştır. 17 puan ve üstü olan çocuklarda klinik görüşme sonucu 42 öğrencide (%6.9) obsesif kompulsif belirti, 112 öğrencide (%18.4) subklinik obsesif kompulsif belirti tespit edilmiştir.

Usta ve arkadaşları tarafından 2013 yılında hemşirelik bölümü öğrencilerinden oluşan 270 öğrenci üzerinde yapılan çalışmada³⁴ MOKSL toplam puan ortalaması 15.46 olarak tespit edilmiştir.

Obsesif kompulsif belirti 1980'lere kadar klinik örneklere dayanılarak nadir bir bozukluk (% 0,05-1,0) olarak düşünülse de duyarlı değerlendirme ölçülerinin geliştirilmesi ve topluma dayalı sıklık çalışmaları yapılmasıyla anlamlı olarak ergenlerde yüksek oranlar saptanmıştır.³⁵

Bayram tarafından, *"Bir Grup Gençte Ruhsal Belirti İle Sosyal Destek İlişkisi"* isimli çalışmada,³⁶ gençlerde kişisel duyarlılık, obsesyon ve kompulsiyon, paranoid düşünce, depresyon ve hostilite alanlarındaki belirtilerde yoğunluk olduğu görülmüştür.

Bulut tarafından, din eğitiminde rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri çerçevesinde Şanlıurfa, Siverek, Suroç ve Bozova İmam-Hatip Liselerinin I. II. ve III. sınıflarından oluşan 360 öğrenci üzerinde yapılan çalışmada,³⁷ öğrencilerin kişisel problemlerinden biri olarak vesveseye kapılma, kuruntulu ve kapisli olma durumu tespit edilmiştir. Öğrencilerden vehimli olan, vesveseye kapılan, normal dışı şüphe ve kaygılar duyan, abdest almadığını düşünerek tekrar tekrar abdest alan, ibadet yaparken çeşitli vesveselere kapılan ayrıca psikolojik ve duygusal bozukluğu olan öğrencilere rastlanılmıştır.

³³ Karabulut, Elazığ Yöresinde Çocuk ve Ergenlerde.

³⁴ Usta, vd. "Hemşirelik Öğrencilerinin Yeme Tutumları".

³⁵ Akpınar, A. Ergenlik Döneminde Obsesif Kompulsif Bozukluğun Yaygınlığı, Uzmanlık tezi, Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul 2007.

³⁶ Bayram, Derya, Bir Grup Gençte Ruhsal Belirti İle Sosyal Destek İlişkisi, Basılmamış Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 1999.

³⁷ Bulut, Aytakin, Din Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, 2. bs. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004.

Hastaların çoğu semptomlarını gizli tutma eğiliminde olup sosyal ve akademik işlevlerde belirgin bir kayıp olmadıkça bu durumu gizlemektedir. Ayrıca sağlık güvencesi eksikliği ve akıl hastalığına sahip olmanın getirdiği stigmatik özelliğin hastaneye başvuru sayısını kısıtladığı düşünülmektedir. Bu nedenle toplumsal örnekleme obsesif kompulsif belirti oranı beklenenden daha fazla olabilmektedir. Klinik popülasyona dayalı çalışmalar, obsesif kompulsif belirti sıklığını tam yansıtamayacağı için, toplumsal örnekleme dayalı çalışmalara ihtiyaç vardır.³⁸

Dini Bilginin Edinildiği Kaynak ve Obsesif Kompulsif Belirti

Dini bilginin edinildiği kaynak ile obsesif kompulsif belirti düzeyi arasındaki ilişkiyi gösteren tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 4: Dini Bilginin Edinildiği Kaynak ve Obsesif Kompulsif Belirti

Dini Bilginin Edinildiği Kaynak		Obsesif Kompulsif Belirti Düzeyi		Toplam
		Mevcut	Mevcut Değil	
Aile	N	166	152	318
	Satır %	52,2%	47,8%	100,0%
	Sütun %	52,4%	59,8%	55,7%
	Toplam %	29,1%	26,6%	55,7%
Okul	N	34	37	71
	Satır %	47,9%	52,1%	100,0%
	Sütun %	10,7%	14,6%	12,4%
	Toplam %	6,0%	6,5%	12,4%
Kuran Kursu	N	27	8	35
	Satır %	77,1%	22,9%	100,0%
	Sütun %	8,5%	3,1%	6,1%
	Toplam %	4,7%	1,4%	6,1%
Kendi Araştırmaları	N	69	40	109
	Satır %	63,3%	36,7%	100,0%
	Sütun %	21,8%	15,7%	19,1%
	Toplam %	12,1%	7,0%	19,1%
Din Görevlileri	N	14	10	24
	Satır %	58,3%	41,7%	100,0%
	Sütun %	4,4%	3,9%	4,2%
	Toplam %	2,5%	1,8%	4,2%

³⁸ Güvender, Bursa İlinde 9-15 Yaş Arasında, s.10.

Hiç Almadım	N	7	7	14
	Satır %	50,0%	50,0%	100,0%
	Sütun %	2,2%	2,8%	2,5%
	Toplam %	1,2%	1,2%	2,5%
Toplam	N	317	254	571
	Satır %	55,5%	44,5%	100,0%
	Sütun %	100,0%	100,0%	100,0%
	Toplam %	55,5%	44,5%	100,0%

X^2 : 12.643 df: 5 p: ,027

Dini bilginin edinildiği kaynak ile obsesif kompulsif belirti düzeyi arasındaki ilişkiye bakıldığında, yapılan istatistiksel işlemlere göre $p < .05$ olduğundan bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu (X^2 : 12.643, $p < .05$) görülmektedir.

Tablo'ya göre dini bilgilerinin ailelerinden edinen gençlerin %52,2'sinde obsesif kompulsif belirtinin mevcut olduğu görülmektedir. Dini bilgilerinin okuldan edindiklerini ifade edenlerin %47,9'unda, Kur'an Kursundan edindiklerini ifade edenlerin %77,1'inde, kendi araştırmaları ile edindiklerini ifade edenlerin %63,3'ünde, din görevlilerinden aldıklarını ifade edenlerin %58,3'ünde, hiç dini bilgi almadığını ifade edenlerin ise %50'sinde obsesif kompulsif belirtinin mevcut olduğu görülmektedir. Bu durumda dini bilginin edinildiği kaynağa göre, obsesif kompulsif belirti düzeyinin mevcudiyeti açısından en yüksek oranı dini bilgisini Kur'an Kursundan aldığını ifade eden gençlerin oluşturması dikkat çekmektedir. Azalan sıra ile bu durumu, dini bilgisini kendi araştırmaları ile edinenler, din görevlilerinden edinenler, ailelerinden edinenler, dini bilgi edinmeyenler ve okuldan edinenler takip etmektedir.

Dini bilgisini okuldan edinenlerin %52,2'sinde obsesif kompulsif belirtinin mevcut durumunun olmaması dikkat çekicidir. Bu durumda, okulda verilen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi'nin, aileden, din görevlilerinden, Kur'an Kursundan edinilen ve kişinin kendi araştırmaları ile edindiği din bilgisine nazaran daha düzenli ve sistematik oluşunun, obsesif kompulsif belirti düzeyini daha az görünür kıldığı söylenebilir.

Nitekim Koç tarafından Trabzon, Rize ve Giresun illerinde, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an Kurslarındaki 454 öğrenci, 92 öğretici ve 57 veliden oluşan örneklem üzerinde yapılan "Kur'an Kurslarında Eğitim ve Verimlilik" isimli çalışmada,³⁹ öğrencilerin psikolojik durumları bağlamında; %47,8'i bazı sorunlarıyla birlikte mutlu olduğu, %7,3'ünün sıkıntı ve bunalım içinde olduklarını, %6,6'sının geleceğinden umutsuz olduğu, %5,9'unun kendisini yalnız hissettiği, %4,4'ünün kendisine güveninin olmadığı, yine %4,4'ünün kimse tarafından anlaşılmadığı, %3,3'ünün ise kendisini kontrol etmekte zorlandığı görülmüştür.

Dini bilginin edinildiği kaynağa göre obsesif kompulsif belirti düzeyinin görülme oranının büyük çoğunluğunu, dini bilgisini Kur'an Kursundan edinenlerin

³⁹ Koç, Ahmet, Kur'an Kurslarında Verimlilik, İlahiyat Yayınları, Ankara 2005.

oluşturması, bilgiyi saplantı ve takıntıya dönüştürecek katı, yeterli olmayan ve pedagojik bir yaklaşım içermeyen din eğitim sisteminin sonuçlarını gösterdiğini söyleyebiliriz. Nitekim yapılan bazı çalışmalarda⁴⁰ din eğitimi yapan kurumlardan psikiyatri kliniğine gelen hastaların, ruhsal sıkıntılarının oluşmasında rol oynayan etkenin, aşırı derecede gelişmiş dini korkular olduğu görülmüştür. Din eğitiminde korkuya dayalı eğitimin ve bir takım olumsuz sebeplerin, ruh sağlığını olumsuz yönde etkilediği belirtilmiştir.

Tablo 4'e bakıldığında, dini bilginin edinildiği kaynağa göre dini bilgisini kendi araştırmaları ile edinenlerin obsesif kompulsif belirti düzeylerinin mevcudiyeti bakımından ikinci sırada yer aldığı görülmüştür; din eğitiminin alanında yetkin kişiler ve kurumlar tarafından verilmesinin önemini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte dini bilginin kaynağına ilişkin olarak, dini bilgisini din görevlilerinden edinenlerin obsesif kompulsif belirti düzeyinin mevcudiyeti bakımından üçüncü sırada yer alması, halkı din konusunda aydınlatmakla görevli olan Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin din öğretimi konusunda planlama ve yöntem bilgisi ile ilişkili olduğu söylenebilir.

Dini İnanç Durumu ve Obsesif Kompulsif Belirti

Dini inanç durumu ile obsesif kompulsif belirti düzeyi arasındaki ilişkiye bakıldığında yapılan istatistiksel işlemlere göre $p < .05$ olduğundan bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu ($X^2 : 11.080, p < .05$) görülmektedir.

Tablo 5: Dini İnanç Durumu ve Obsesif Kompulsif Belirti

Dini İnanç Durumu		Obsesif Kompulsif Belirti Düzeyi		Toplam
		Mevcut	Mevcut Değil	
Kesinlikle İnanıyorum ve Dini Görevlerimi Yerine Getirmeye Çalışıyorum	N	148	97	245
	Satır %	60,4%	39,6%	100,0%
	Sütun %	46,7%	38,2%	42,9%
	Toplam %	25,9%	17,0%	42,9%
İnancım Var Ama Dini Görevlerimi Tam Olarak Yerine Getiremiyorum	N	133	137	270
	Satır %	49,3%	50,7%	100,0%
	Sütun %	42,0%	53,9%	47,3%
	Toplam %	23,3%	24,0%	47,3%

⁴⁰ Bilgin, Beyza, Türkiye'de Din Eğitimi Ve Liselerde Din Dersleri, Emel, Ankara 1980; Öztürk, Mualla, "Din Eğitimi ve Çocuk Ruh Sağlığı", 1. Din Eğitimi Semineri, (23-25 Nisan 1981), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1981; Ekşi, Aysel, Gençlerimiz ve Sorunları, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1982; Özkan, Mahir, 15-17 Yaş Ergenlerde Görülen Korkular ve Kaygılar, Basılmamış Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1984; Bayraktar, M. Faruk, Bir Eğitim Kurumu Olarak Kuran Kursları Üzerine Bir Araştırma, Yıldızlar, İstanbul 1993.

Dini İnançlarla İlgili Bazı Şüphe ve Tereddütlerim Var	N	14	12	26
	Satır %	53,8%	46,2%	100,0%
	Sütun %	4,4%	4,7%	4,6%
	Toplam %	2,5%	2,1%	4,6%
Dine Karşı Bir İlgim Yok	N	10	5	15
	Satır %	66,7%	33,3%	100,0%
	Sütun %	3,2%	2,0%	2,6%
	Toplam %	1,8%	,9%	2,6%
Dine Karşıyım	N	12	3	15
	Satır %	80,0%	20,0%	100,0%
	Sütun %	3,8%	1,2%	2,6%
	Toplam %	2,1%	,5%	2,6%
Toplam	N	317	254	571
	Satır %	55,5%	44,5%	100,0%
	Sütun %	100,0%	100,0%	100,0%
	Toplam %	55,5%	44,5%	100,0%

$X^2: 11.080$ $df: 4$ $p: ,026$

Tablo 5'e bakıldığında, "kesinlikle inandığını ve dini görevlerini yerine getirdiğini" ifade eden gençlerin %60,4'ünde obsesif kompulsif belirti düzeyinin mevcut olduğu görülmektedir. Aynı şekilde, "inancı olduğunu ama dini görevlerini tam olarak yerine getiremediğini" ifade eden gençlerin %49,3'ünde, "dini inançlarla ilgili şüphe ve tereddütleri olduğunu" ifade eden gençlerin %53,8'inde, "dine karşı ilgisinin olmadığını" ifade edenlerin %66,7'sinde, "dine karşı olduğunu" ifade eden gençlerin ise %80'inde obsesif kompulsif belirti düzeyinin mevcut olduğu görülmektedir. Dini inanç durumu açısından "dine karşı olduğunu" ifade edenlerin oranının obsesif kompulsif belirti düzeyinin mevcudiyeti açısından yüksek olması, yine bu durumu "dine karşı ilgisinin olmadığını" ifade edenlerin takip etmesi dikkat çekicidir.

Dini inanç açısından "kesinlikle inandığını ve dini görevlerini yerine getirmeye çalıştığını" ifade edenlerin, obsesif kompulsif belirti düzeyinin mevcudiyeti açısından üçüncü sırada gelmeleri, almış oldukları din eğitiminin niteliği ile ilgili olduğu söylenebilir. Yapılan bazı araştırmalarda; yüce bir varoluşa, derûnî bir anlama inanıp bağlananların, inançsız olanlara karşı kriz, stres veya sosyal çatışmaları daha kolay aşabilme, bunalıma ve diğer psikosomatik hastalıklara yakalanma riskinin azlığı ortaya konulmuştur.⁴¹

Dini inanç açısından "inancı olduğunu fakat dini görevlerini tam olarak yerine getiremediğini" ifade edenlerin %50,7'sinde obsesif kompulsif belirti düzeyinin mevcut olmayışı dikkat çekicidir. Gençlerin ibadete başlamaları ya da ibadet etmeleri ile obsesif kompulsif belirti arasında olumlu ilişkinin bulunması

⁴¹ Akto, Akif, Kişilik Oluşumunda Dinin Rolü, Basılmamış Yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van 2005.

din eğitimi açısından anlamlı etkileşimleri ortaya çıkarmaktadır. İbadete ilişkin tüm bilgiler, güvenilirliği yetkin kişi ve kurumlarca kabul edilmiş bilgi kaynaklarından, alanında uzman kişi ve kurumlar tarafından, yeterli bir şekilde verilmemişinde obsesif kompulsif belirtiyi harekete geçirdiği düşünülebilir.

Din insana sürekli değişen dünyada ayak basacak bir yer vaat etmektedir.⁴² Dini inanç ve değerler, dua ve ibadetler, dünya ve ahirete ilişkin açıklamalar, hayata bir anlam ve amaç kazandırdığı gibi birey için bilinç dışının beklenmedik ve tehlikeli etkilerine karşı da birer savunma aracıdır.⁴³

Diğer taraftan, aşırı dini korku, yasak, kaygı ve duygusallığın ayrıca yanlış uygulamaların da ruh sağlığına zarar verebildiği,⁴⁴ tedavisi güç birtakım ruhsal hastalıklara da sebep olabildiği görülmektedir.⁴⁵ Littauer, yanlış dinsel inanç, manevi yaşam eksikliği ve ölümü yanlış anlamayı gençlerin depresyona girmelerinin muhtemel nedenleri arasında saymıştır.⁴⁶ Bununla birlikte dindarlarda rastlanan ruh hastalıklarının dindar olmayanlara göre daha az olduğu; dindarlar arasında intihar oranının dindar olmayanlara göre %50 daha düşük olduğu da ortaya konulmuştur.⁴⁷

Öte yandan gençlerin ihtiyaç duydukları din eğitiminin eksikliği ve din eğitimcilerinin yetersizliği de gençleri inançsızlığa sürükleyebilmektedir.⁴⁸ Nitekim yapılan bazı araştırmalarda, hatalı ve yetersiz din eğitiminin; dindarların ve din adamlarının olumsuz bazı tutum ve davranışlarının dini şüphe ve çatışmaların ortaya çıkışında rol oynadığı vurgulanmıştır.⁴⁹ Perşembe tarafından On Dokuz Mayıs Üniversitesinde 1997-1998 eğitim-öğretim yılında, öğrenim gören 171 öğrenci üzerinde yapılan “Genç-Aile İlişkilerinde Uyumun Sağlanmasında Dinin Fonksiyonel Rolü Üzerine” isimli çalışmada,⁵⁰ gençlerin kişiliklerinin olgunlaşmasında ve psikolojik sorunlarını aşmalarında dini inanç ve duyguların etkileyici bir faktör olduğu görülmüştür.

⁴² Ekşi, Halil, Başaçıkma, Dini Başaçıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma, Basılmamış Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2001, s.2; Yeşilyurt, Temel, “Küreselleşen Dünyada Geleneksel Değerler”, Eski Yeni, 2, (2006): ss.27-38.

⁴³ Certel, Hüseyin, “İslami İbadetlerin Psiko-Sosyal İşlevleri”, EKEV Akademi Dergisi, I (3), (1998): ss.147-156; Ekerim, Esmâ, Namaz ve Karakter Gelişimi, İnsan Yayınları, İstanbul 2006; Koç, Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet.

⁴⁴ Bulut, Din Eğitiminde Rehberlik, s.58.

⁴⁵ Bilgin, Beyza, Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi, Yeni Çizgi Yayınları, Ankara 1995, s.158.

⁴⁶ Littauer, Florence, Depresyonu Yenmek, çev. D. Dizman, Sistem Yayıncılık, İstanbul 2004, s.174.

⁴⁷ Hökelekli, Hayati, “İbadet-Psikoloji ve Sosyoloji Açısından İbadet”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, XIX, Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul (1999): ss.248-252, s.249.

⁴⁸ Bayyığıt, Mehmet, “Gençliğin Dini İnanç, İbadet ve Problemlerine Boylamsal Bir Bakış”, Gençlik Dönemi ve Eğitimi II, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi-40: (18-20 Nisan 2003), Tebliğler, Ensar Neşriyat, İstanbul (2003): ss.221-241, s.228.

⁴⁹ Güzel, Fahri, Ergenlik Dönemi Dini Gelişiminde Dua, Basılmamış Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2001, s.23.

⁵⁰ Perşembe, “Genç-Aile İlişkilerinde”.

Dini Bilgi Düzeyi ve Obsesif Kompulsif Belirti

Dini bilgi düzeyi ile obsesif kompulsif belirti arasındaki ilişkiye bakıldığında yapılan istatistiksel işlemlere göre $p < .05$ olduğundan, bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu ($X^2 : 7.909, p < .05$) görülmektedir.

Tablo 6: Dini Bilgi Düzeyi ve Obsesif Kompulsif Belirti

Dini Bilgi Düzeyi		Obsesif Kompulsif Belirti Düzeyi		Toplam
		Mevcut	Mevcut Değil	
Bir Müslüman İçin Gerekli Bilgilerin Tümüne Sahibim	N	68	37	105
	Satır %	64,8	35,2	100,0
	Sütun %	21,5	14,6	18,4
	Toplam %	11,9	6,5	18,4
İbadetlerimi Yerine Getirecek Kadar Bilgiye Sahibim	N	186	149	335
	Satır %	55,5	44,5	100,0
	Sütun %	58,7	58,7	58,7
	Toplam %	32,6	26,1	58,7
Din Hakkında Bilgilerim Eksik Sayılır	N	57	65	122
	Satır %	46,7	53,3	100,0
	Sütun %	18,0	25,6	21,4
	Toplam %	10,0	11,4	21,4
Hiç Bilgiye Sahip Değilim	N	6	3	9
	Satır %	66,7	33,3	100,0
	Sütun %	1,9	1,2	1,6
	Toplam %	1,1	,5	1,6
Toplam	N	317	254	571
	Satır %	55,5	44,5	100,0
	Sütun %	100,0	100,0	100,0
	Toplam %	55,5	44,5	100,0

$X^2 : 7.909$ df : 3 p : ,048

Tablo 6'ya bakıldığında, bir Müslüman için gerekli dini bilgiye sahip olduğunu düşünen gençlerin %64,8'inde obsesif kompulsif belirti durumunun var olduğu görülmektedir. İbadetlerini yerine getirecek kadar bilgiye sahip olanlarda %55,5, din hakkında bilgisinin eksik olduğunu düşünenlerde %46,7, dini bilgisinin olmadığını belirten gençlerin %66,7'sinde obsesif kompulsif belirti durumunun mevcut olduğu görülmektedir. Buna göre din hakkında her şeyi bildiğini düşünenler ile din hakkında bilgi sahibi olmayanlarda obsesif özelliklerin diğerlerine oranla daha yüksek olduğu söylenebilmektedir. Buna karşılık dini gerekleri yerine getirecek kadar bilgi sahibi olanlar ya da kendini dini bilgi

konusunda eksik hissedenlerin obsesif kompulsif belirti duruma daha az oranda sahip olduğu görülmektedir.

Dini bilgi açısından “hiç bilgiye sahip olmadıklarını” ifade edenlerin, obsesif kompulsif belirti düzeyinin mevcudiyeti açısından en yüksek oranı oluşturması, dini konulardaki bilgisizliğin obsesif kompulsif belirti düzeyini yükselttiğine işaret etmesi açısından dikkat çekicidir. Öte yandan bu durumu azalan sıra ile “bir Müslüman için gerekli bilgilerin tümüne sahip olduğunu” ifade edenlerin takip etmesi de dikkat çekmektedir. Bu durum, sahip olduğu düşünülen dini bilgilerin niteliği, gerçekliği ve asıl kaynaklara uygunluğu ile açıklanabilir. Nitekim yapılan bazı araştırmalarda⁵¹ ergenlerde dini şüphe ve bunalımların ortaya çıkmasında rol oynayan, gençleri kaygılandıran ve onları tedirgin eden korkular içinde din ve ahlakla ilgili korku ve kaygıların da yer aldığı görülmüş,⁵² başka çalışmalarda da bu korkuların dini bilgi yetersizliğinden ve din eğitiminin yanlış verilmesinden kaynaklandığı tespit edilmiştir.⁵³

Metafizik ve mistik obsesyonlar her şeyden önce düşünsel nitelik taşımaktadır. Hasta, insanlığı bütün çağlarda ilgilendirmiş olan sorularla zihnini yorar. Örneğin, insanın bir ruhu var mıdır? Varlığın esası nedir? Ruhun mahiyeti nedir? Hayat nedir? İnsan niçin dünyaya gelmiştir? Ölümden sonra ne olacaktır? Allah nedir? Hastanın olağan düşüncelerine ve kültür basamağına göre bu sorular değişmektedir.⁵⁴ Nitekim Özdemir tarafından, 1999-2000 eğitim-öğretim yılında, Isparta İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı İlköğretim ve Liselerde öğrenim görmekte olan 148 öğrenci üzerinde yapılan, “Ortaöğretim Gençlerinin Din Öğretimi İhtiyaçları” isimli çalışmada,⁵⁵ orta öğretim öğrencilerinin dinin muhtevasıyla ilgili bilgileri merak etmekte oldukları ve öğrenmeye ihtiyaç duyduklarını beyan ettikleri görülmüştür. Bu ihtiyaç ve merak çerçevesinde verilecek olan yeterli ve sağlıklı din eğitimi, yanlış ideolojilere, batıl inanç ve hurafelere saplanmayı önleyecektir. Yeterli düzeyde din eğitimi alınmadığı takdirde ise din konusunda yanlış inançlara, asılsız durum ve hurafelere saplanma tehlikesi vardır.⁵⁶ Tablo 5'teki değişkenlerle de ilgili olarak, gençler ihtiyaç duyduğu yeterli ve sağlıklı dini bilgiden mahrum kaldıklarında, dini davranışları ile obsesif kompulsif belirti düzeyleri arasında doğru orantı oluşabilmektedir.

Bulut tarafından, din eğitiminde rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri için veri toplamak amacıyla, Şanlıurfa, Siverek, Suruç ve Bozova İmam-Hatip Liselerinin I, II ve III. sınıflarından oluşan 360 kişilik örneklem üzerinde uygulanan

⁵¹ Özkan, 15-17 Yaş Ergenlerde Görülen Korkular ve Kaygılar.

⁵² Kula, M. Naci, Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma, Dem Yayınları, İstanbul 2005, s.103.

⁵³ Güvenç, Ramazan, Sters ve Din Eğitimi, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1991, s.90; Bulut, Din Eğitiminde Rehberlik; Ak, Kadir, 17-25 Yaş Gençlerde Görülen Bazı Dini Şüpheler ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2002.

⁵⁴ Armaner, Psikopatoloji'de Dini Belirtiler, s.114.

⁵⁵ Özdemir, Saadettin, “Ortaöğretim Gençlerinin Din Öğretimi İhtiyaçları”, SDÜİFD, 5, (1998): ss.219-230.

⁵⁶ el-Attas, S. M. Nakip, İslami Eğitim, çev. A. Çaksu, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991, s.28; Ak, 17-25 Yaş Gençlerde Görülen Bazı Dini Şüpheler, s.151.

çalışmada,⁵⁷ öğrencilerin kişisel problemlerinden biri olarak vesveseye kapılma, kuruntulu ve kاپrisli olma durumu tespit edilmiştir. Öğrencilerden vehimli olan, vesveseye kapılan, normal dışı şüphe ve kaygılar duyan, abdest almadığını düşünerek tekrar tekrar abdest alan, ibadet yaparken çeşitli vesveselere düşenlere, ruhsal ve duygusal bozukluğu olanlara da rastlanılmıştır.

Namaz Kılma Durumu ve Obsesif Kompulsif Belirti

Namaz kılma durumu ile obsesif kompulsif belirti arasındaki ilişkiye bakıldığında, yapılan istatistiksel işlemlere göre $p > .05$ olduğundan bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ($X^2: 4.126, P > .05$) görülmektedir.

Tablo 7: Namaz Kılma Durumu ve Obsesif Kompulsif Belirti

Namaz Kılma Durumu		Obsesif Kompulsif Belirti Düzeyi		Toplam
		Mevcut	Mevcut Değil	
Düzenli	N	140	96	236
	Satır %	59,3%	40,7%	100,0%
	Sütun %	44,2%	37,8%	41,3%
	Toplam %	24,5%	16,8%	41,3%
Ara Sıra	N	117	115	232
	Satır %	50,4%	49,6%	100,0%
	Sütun %	36,9%	45,3%	40,6%
	Toplam %	20,5%	20,1%	40,6%
Hiç	N	60	43	103
	Satır %	58,3%	41,7%	100,0%
	Sütun %	18,9%	16,9%	18,0%
	Toplam %	10,5%	7,5%	18,0%
Toplam	N	317	254	571
	Satır %	55,5%	44,5%	100,0%
	Sütun %	100,0%	100,0%	100,0%
	Toplam %	55,5%	44,5%	100,0%

$X^2: 4.126$ $df: 2$ $p: ,127$

Çalışmadaki diğer bulgular göz önüne alındığında, ibadeti yerine getirmek için gerekli olan bilgilerin sağlıklı ve yeterli olmamasının obsesyonla ilişkili olduğu görülmektedir. Salt ibadet edenlerin obsesyon eğilimli oldukları gibi bir çıkarımın bu verilere dayalı olarak yapılması mümkün değildir. Bu noktada incelenmesi gereken dini bilginin tutum ve davranışa dönüşmesinde gerçekleşen süreçlerin nasıl bir psikolojik duruma yol açtığıdır.

⁵⁷ Bulut, Din Eğitiminde Rehberlik.

Bu tabloya ilişkin yapılan değerlendirmeler ışığında, Ekerim tarafından yapılan namaz ibadeti ile ilgili araştırmada⁵⁸, çalışmaya katılan öğrencilerin %40'ının namaz kılma esnasında, %35'inin namaz kılma sırasında manevi huzur ve mutluluk hissettiklerini ifade ettikleri tespit edilmiştir. Namaz ibadeti zorluklara katlanma, onlarla başa çıkma ve psikolojik bir olgunlaşmanın itici gücü olarak değer kazanmaktadır. Ayrıca içsel bir gelişim, sabır ve irade eğitimi gibi birtakım özellikleri de kazandırmaktadır.

Öte yandan namaz ibadeti, yerine getirilmesi sırasında oluşabilecek şüphe ve kaygılara da açıktır. Psiko-sosyal yaşantısı sebebiyle kaygı ve şüphe durumlarını yaşayan birey bunu namaz ibadetini yerine getirirken de yaşayacak ve sürekli yapılan bir ibadet olarak namaz, bireydeki bu belirti durumu tetikleyecektir. Bu durum, namaz konusundaki eksik ve yanlış bilgilere dayanmaktadır. Bireyin sıkıntı ve kaygılardan kurtulması için bir yardımcı unsur olabilecek namaz, yeterli ve sağlıklı din eğitimi ile verilmediğinde psikolojik bir durumun tetikleyicisi konumuna gelebilmektedir. Nitekim, Armaner tarafından hastanede yapılan gözlem⁵⁹ neticesinde, mükemmel ibadeti yapma fikrinin "iyi kul olamıyorum" düşüncesinden beslendiği görülmüştür.

Dua Etme ve Obsesif Kompulsif Belirti

Dua etme ile obsesif kompulsif belirti arasındaki ilişkiyi anlamak amacıyla uygulanan ki kare testi neticesine göre $p > .05$ olduğundan bu iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($X^2 : 4.625, P > .05$) görülmektedir. Buna rağmen tablo 8 iki değişken arasındaki ilişkiyi görebilmek açısından fayda sağlayacaktır. Araştırmalarda elde edilecek verilerle karşılaştırma imkanı sağlayacağından dolayı bu araştırmada iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı ifade edilmektedir.

Tablo 8: Dua Etme ve Obsesif Kompulsif Belirti

Dua Etme Durumu		Obsesif Kompulsif Belirti Düzeyi		Toplam
		Mevcut	Mevcut Değil	
Düzenli	N	189	172	361
	Satır %	52,4%	47,6%	100,0%
	Sütun %	59,6%	67,7%	63,2%
	Toplam %	33,1%	30,1%	63,2%
Ara Sıra	N	110	67	177
	Satır %	62,1%	37,9%	100,0%
	Sütun %	34,7%	26,4%	31,0%
	Toplam %	19,3%	11,7%	31,0%

⁵⁸ Ekerim, Namaz ve Karakter Gelişimi.

⁵⁹ Armaner, Psikopatoloji'de Dini Belirtiler, s.295.

Hiç	N	18	15	33
	Satır %	54,5%	45,5%	100,0%
	Sütun %	5,7%	5,9%	5,8%
	Toplam %	3,2%	2,6%	5,8%
Toplam	N	317	254	571
	Satır %	55,5%	44,5%	100,0%
	Sütun %	100,0%	100,0%	100,0%
	Toplam %	55,5%	44,5%	100,0%

$X^2 : 4.625$ $df : 2$ $p : ,099$

Araştırmamızdan elde edilen verilerin analizi sonucu dua etme durumu ile obsesif kompulsif belirtinin mevcudiyeti arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Buna rağmen, birey için bilinç dışının beklenmedik ve tehlikeli etkilerine karşı birer savunma aracı olan duanın bu tehlikeden kaynaklanan zorlayıcı düşüncüyü etkisiz kıldığı düşünülmektedir. Çünkü bazı araştırmalarda⁶⁰ elde edilen sonuçlara göre insan, Allah'a duyduğu güven duygusu ile rahatlamakta, karamsar duygulardan uzaklaşmakta ve daha sabırlı hareket etmeye çalışmaktadır. Bazı ruhsal hastalıkların iyileştirilmesinde dua ve ibadet terapisinin iyi sonuçlar verdiğine dair gözlem ve tespitlere rastlamak da mümkündür.⁶¹ Bireysel ve toplumsal çaresizlikler karşısında insanlar, Allah'a dua ederek çaresizliklerini üstün ve aşkın bir güç ile paylaşarak kendilerini güvende hissetmektedirler.⁶² Bu bağlamda dua, bireyde zihinsel, manevi ve ahlaki güçlerin daha iyi kullanılıp; ümit ve inancın canlanmasına, stres ve kaygıların yatışmasına, kişiliğin bütünleşmesine yardımcı olan bir etkiye sahiptir. Duanın genel anlamda kişilik gelişimi ve dolayısıyla da ergenin karakteri üzerinde olumlu etkileri vardır. Bu bağlamda dua, bireyde manevi güçlerin daha iyi kullanılıp ümit ve inancın canlanmasına, stres ve kaygıların yatışmasına, kişiliğin bütünleşmesine yardımcı olan bir etkiye sahiptir.⁶³

Sonuç

Araştırmada yapılan analizler neticesinde inanç, ibadet ve dini bilgi düzeyi ile obsesif kompulsif belirti arasında istatistiksel açıdan önemli ilişkiler bulunmuştur. Namaz kılma ve dua etme ile obsesif kompulsif belirti arasında da istatistiksel açıdan anlamlı ilişkiler bulunamamıştır. Araştırmamızın sonuçlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Araştırmamızda elde edilen veriler doğrultusunda örneklemeimize giren gençlerin yarısında (%55.5) obsesif kompulsif belirtinin mevcut olduğu görülmüştür. Bu sonuç klinik tabanlı araştırmaların obsesif kompulsif belirtinin

⁶⁰ Ekerim, Namaz ve Karakter Gelişimi, s.83.

⁶¹ Hökelekli, "İbadet-Psikoloji ve Sosyoloji Açısından İbadet", s.249.

⁶² Topuz, İlhan, Dini Gelişim Seviyeleri İle Dini Başa Çıkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma, Basılmamış Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2003, s.2.

⁶³ Koç, Mustafa, "Ruh Sağlığı İle Dini Başa Çıkma Metodu Olarak Dua ve İbadet Fenomeni Arasındaki İlişki Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım, EKEV Akademi Dergisi, 24, (2005): ss.11-32; Koç, Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet, s.44.

yaygınlığını tam olarak örnekleyemediğini göstermektedir. Bu durumda obsesif kompulsif belirti gençler arasında bilinenden daha yaygın olduğu söylenebilir.

2. Dini bilginin edinildiği kaynak ile obsesif kompulsif belirti arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Dini bilgilerini Kur'an Kursu'ndan edinenlerin örneklem içinde obsesif kompulsif belirti açısından en yüksek oran (%77,1) olduğu görülmektedir. Öte yandan obsesif kompulsif belirtinin mevcudiyeti açısından dini bilgilerini okuldan edinenlerin en düşük orana (%47.9) sahip olduğu görülmektedir. Bu durumda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi aracılığıyla dini bilgi edinme ile obsesif kompulsif belirti arasında ters orantı; Kuran Kursları aracılığıyla dini bilgi edinme ile obsesif kompulsif belirti arasında doğru orantı olduğu söylenebilir.

3. Dini inanç ile obsesif kompulsif belirti arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Dine karşı olduğunu ifade edenlerin obsesif kompulsif belirti açısından örneklem içinde en yüksek oranı (%80) temsil ettiği, bu durumu "dine karşı ilgisinin olmadığını" ifade edenlerin (%66.7) takip ettiği görülmüştür. Bu durumda dini inanç ile obsesif kompulsif belirti arasında ters orantı olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan, inandığını fakat ibadetlerini tam olarak yerine getiremediğini ifade eden gençlerin obsesif kompulsif belirti düzeyinin düşük çıktığı görülmüştür. İbadetleri yerine getirme ile obsesif kompulsif belirtinin artacağına dair düşünce, ibadetlerle ilgili bilgilerin kaynağı, niteliği ve öğretimi konusundaki sürecin değerlendirilmesini gündeme getirmektedir. Bu bağlamda, gençlerin dini inanç düzeyi azaldıkça obsesif kompulsif belirti düzeyi yükselir şeklindeki hipotezimizin doğrulandığı söylenebilir.

4. Dini bilgi düzeyi ile obsesif kompulsif belirti arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Yapılan istatistiksel analiz sonunda "hiç dini bilgi sahibi" olmadığını ifade edenlerin %66,7'sinin obsesif kompulsif belirtiyeye sahip oldukları görülmüştür. Bu durumda, dini konulardaki bilgisizliğin obsesif kompulsif belirti düzeyini yükselttiği söylenebilir. Bu durum araştırmamızdaki gençlerin dini bilgi düzeyi yükseldikçe obsesif kompulsif belirti düzeyi azalır şeklinde hipotezimizin dini bilgisi olmayanlar açısından doğrulandığı anlamına gelmektedir. Ayrıca bu tabloda, bir Müslüman için gerekli bilgilerin tümüne sahip olduğunu ifade eden gençlerin obsesif kompulsif belirti düzeyinin ikinci aşamada yer alması dikkat çekici bir durum olarak görülmüştür. Bu bağlamda hipotezimizin dini bilgisini okullarda din kültürü ve ahlak bilgisi dersi aracılığıyla edinenler açısından doğrulandığı ancak dini bilgisini Kuran kursları aracılığıyla edinen gençler açısından doğrulanamadığı söylenebilir.

5. Araştırmamızda namaz kılma ve dua etme ile obsesif kompulsif belirti arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Bu bağlamda, ibadetler gençlerin obsesif kompulsif belirti düzeyini azaltır şeklindeki hipotezimizin doğrulanamadığı söylenebilir.

Örnekleimize giren gençlerin yarısında (%55.5) obsesif kompulsif belirtinin mevcut oluşu, bu gençlerin dini obsesyon ve kompulsiyonlarının da mevcut olabileceğini düşündürmektedir. Dini bilginin edinildiği kaynak, dini inanç ve bilgi düzeyleri ile obsesif kompulsif belirti arasındaki ilişkiler göz önüne alındığında, obsesif kompulsif belirti ile din eğitimi süreçleri arasında anlamlı

bağlantılar olduğu düşünülmektedir. Bu durumun dolaylı olarak dini obsesyonlar ve kompulsiyonlar için de geçerli olduğu söylenebilir. Titiz, katı, kuralcı ve aşırı disipline dayalı din eğitiminin; düzene ve mükemmeliyetçiliğe aşırı değer veren kişilik gelişimine yol açabilmektedir. Bu nedenle, idealdeki mükemmel ve en iyi ameli yapma düşüncesinin vesveseye sebep olarak dini obsesyon ve kompulsiyonlara yol açabileceği düşünülmektedir. Öte yandan dindarlık ve obsesyon arasındaki ilişkinin yönü ve şiddeti konusunda bir genelleme yapmak bu çalışmanın sınırları dışında kalmaktadır.

Öneriler

Araştırmamızda ulaşılan sonuçlara dayalı olarak aşağıdaki önerilerde bulunmak mümkündür:

1. Obsesif kompulsif belirti ile din eğitimi arasındaki ilişki göz önüne alındığında örgün ve yaygın eğitimde din eğitim ve öğretiminin önemi ortaya çıkmaktadır.

2. Çalışmamızda obsesif kompulsif belirtinin gençler arasındaki yaygınlığı dikkate alındığında, gençlere uygun danışmanlık hizmetlerinin önemi ortaya çıkmaktadır. Din eğitiminde rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin olmamasının önemli problemlere yol açabileceği düşünülmektedir.

3. Din eğitiminin, bireylerin gelişim özellikleri ve psikolojik yapıları dikkate alınarak planlanması önem arz etmektedir. Gençlerin problemlerini öğrenmenin ve onları bu bakımdan tanımanın önemi büyüktür.

4. Ergen ruh sağlığı üzerine yapılacak çalışmalarda disiplinler arası bir anlayış benimsenmeli; din eğitimi ve din psikolojisi gibi bilim dallarında üretilen çalışmalar da değerlendirilmelidir.

5. Toplum ve birey sağlığı açısından dini obsesif kompulsif belirtiler için koruyucu ruh sağlığı hizmetleri sağlanmalıdır.

6. Gençlerin dinden kaynaklandığı düşünülen ya da dini davranışlarında görülebilen problemlerinin çözümünde, dini danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinden yararlanılmalıdır.

7. Gençlik döneminde görülen obsesif kompulsif belirti dikkate alınarak din eğitim ve öğretimindeki yaklaşımlar gözden geçirilmelidir.

Kaynakça

- Ak, Kadir, *17-25 Yaş Gençlerde Görülen Bazı Dini Şüpheler ve Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2002.
- Akpınar, A. *Ergenlik Döneminde Obsesif Kompulsif Bozukluğun Yaygınlığı*, Uzmanlık tezi, Şişli Etfal Eğitim ve Araştırma Hastanesi, İstanbul 2007.
- Akto, Akif, *Kişilik Oluşumunda Dinin Rolü*, Basılmamış Yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van 2005.
- Aras, Şahbal, *Çocukluk ve Ergenlik Döneminde Obsesif Kompulsif Bozukluğun Klinik Özellikleri*, Uzmanlık tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi, İzmir 1996.
- Armaner, Neda, *Psikopatoloji'de Dini Belirtiler*, Demirbaş Yayınları, Ankara 1973.
- el-Attas, S. M. Nakip, *İslami Eğitim*, çev. A. Çaksu, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991.
- Avcı, A., ve Arslan, H. "Obsesif Kompulsif Bozukluğu Olan Çocukların Ailelerinde Obsesif Kompulsif Belirti Puanları: Karşılaştırmalı Bir Klinik Çalışma", *Düşünen Adam*, 8/2, (1995): ss.11-15.

- Bahadır, Abdulkerim, *Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler*, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1994.
- Bauer, M. vd. *Psikiyatri*, çev. Günsel Koptagel-İlal, 3. bs. Sermet Matbaası, Kırklareli 1985.
- Bayraktar, M. Faruk, *Bir Eğitim Kurumu Olarak Kuran Kursları Üzerine Bir Araştırma*, Yıldızlar, İstanbul 1993.
- Bayraktar, Erhan, "Obsesif-Kompulsif Bozukluk", *Psikiyatri Dünyası*, 1, (1997): s.25-32.
- Bayraktar, M. Mustafa, *Gençlik Döneminde Görülen Bazı Psikolojik Belirtiler ve Din Eğitimi İlişkisi – Obsesif Kompulsif Belirti Örneği–*, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2007.
- Bayram, Derya, *Bir Grup Gençte Ruhsal Belirti İle Sosyal Destek İlişkisi*, Basılmamış Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir 1999.
- Bayyığıt, Mehmet, "Gençliğin Dini İnanç, İbadet ve Problemlerine Boylamsal Bir Bakış", *Gençlik Dönemi ve Eğitimi II, Tartışmalı İlimi Toplantılar Dizisi-40: (18-20 Nisan 2003)*, Tebliğler, Ensar Neşriyat, İstanbul (2003): ss.221-241.
- Bilgin, Beyza, *Türkiye'de Din Eğitimi Ve Liselerde Din Dersleri*, Emel, Ankara 1980.
- Bilgin, Beyza, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, Yeni Çizgi Yayınları, Ankara 1995.
- Brenner, Caherles, *Psikanaliz Temel Kavramlar*, çev. I. Savaşır, HYB Yayınları, Ankara 1998.
- Bulut, Aytekin, *Din Eğitiminde Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık*, 2. bs. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004.
- Certel, Hüseyin, "İslami İbadetlerin Psiko-Sosyal İşlevleri", *EKEV Akademi Dergisi*, 1 (3), (1998): ss.147-156.
- Çelikkol, Ahmet, *Ruh Hastalıklarından Korunma*, Gendaş Kültür, İstanbul 1999.
- Demir, Orhan, *Yetiştirme Yurtlarındaki Gençlerin Din Eğitimi Problemleri*, Basılmamış Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2001.
- Ekerim, Esmâ, *Namaz ve Karakter Gelişimi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2006.
- Ekşi, Aysel, *Gençlerimiz ve Sorunları*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1982.
- Ekşi, Aysel, "Adolesan Ruh Sağlığı ve Gelişimi", *Ben Hasta Değilim, Çocuk Sağlığı ve Hastalıklarının Psikososyal Yönü*, ed. Aysel Ekşi, Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul 1999a, ss.125-148.
- Ekşi, Aysel, "Çocuk ve Adolesanda Obsesif Kompulsif Bozuklukları", ed. Aysel Ekşi, *Ben Hasta Değilim, Çocuk Sağlığı ve Hastalıklarının Psikososyal Yönü*, Nobel Tıp Kitabevi, İstanbul (1999b): ss.327-334.
- Ekşi, Halil, *Başaçıkma, Dini Başaçıkma ve Ruh Sağlığı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, Basılmamış Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2001.
- Erdoğan, Ayşegül, *Obsesif Kompulsif Bozukluğunun Uludağ Üniversitesi Öğrencileri Arasında Görülme Sıklığı ve Bu Kişilerde Benlik İmajı*, Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1995.
- Erol, N., ve Savaşır, I. "Maudsley Obsesif Kompulsif Soru Listesinin Türkçe Uyarlaması". *24. Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi*, Ankara (1988): s.107-114.
- Güvenç, Ramazan, *Sters ve Din Eğitimi*, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1991.
- Güvender, Neslim, *Bursa İlinde 9-15 Yaş Arasında Bir Örneklem Grubunda Çocuk ve Ergenlerde Obsesif Kompulsif Bozukluğun Epidemiyolojik ve Fenomenolojik Özellikleri*, Uzmanlık tezi, Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi, Bursa 1998.
- Güzel, Fahri, *Ergenlik Dönemi Dini Gelişiminde Dua*, Basılmamış Yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2001.
- Hökelekli, Hayati, "İbadet-Psikoloji ve Sosyoloji Açısından İbadet", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XIX, Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul (1999): ss.248-252.
- İçmeli, Celalettin, "Üniversite Gençliği: Fırat Üniversitesi'ndeki Gençlerin Psiko-Sosyal Sorunları", *FÜSBD*, IIIV/2, (1996): ss.43-83.
- Karabulut, Cafer, *Elazığ Yöresinde Çocuk ve Ergenlerde Obsesif Kompulsif Bozukluğun Görülme Sıklığı ve Sosyodemografik Değişkenlerle İlişkisi*, Uzmanlık tezi, Fırat Üniversitesi Tıp Fakültesi, Elazığ 1998.
- Kaya, Mevlüt, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yayınları, Samsun 1998.
- Koç, Ahmet, *Kur'an Kurslarında Verimlilik*, İlahiyat Yayınları, Ankara 2005.
- Koç, Bozkurt, "Dinsel Bir Yaklaşımla Obsesif Kompulsif Kişilik Bozukluğu", *EKEV Akademi Dergisi*, 10, (2002): ss.129-144.
- Koç, Mustafa, *Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisinin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2002.
- Koç, Mustafa, "Ruh Sağlığı İle Dini Başa Çıkma Metodu Olarak Dua ve İbadet Fenomeni Arasındaki İlişki Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım", *EKEV Akademi Dergisi*, 24, (2005): ss.11-32.
- Koptagel İlal, Günsel, *Tıpsal Psikoloji –Tıpta Davranış Bilimleri*, 3. bs. Güneş Kitabevi, Ankara 1991.

İnanç, İbadet ve Dini Bilgi Düzeyi Gibi Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi

- Kula, M. Naci, *Kimlik ve Din (Ergenler Üzerine Bir Araştırma)*, Basılmamış Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1993.
- Kula, M. Naci, *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*, Dem Yayınları, İstanbul 2005.
- Kulaksızoğlu, Adnan, *Ergenlik Psikolojisi*, Remzi Kitabevi, 6. bs. İstanbul 2004.
- Lapsekili, N., vd. "Obsesif Kompulsif Bozukluk Olgularında Heyecan Arama Davranışı, *Klinik Psikiyatri*, 13, (2010): ss.170-176.
- Littauer, Florence, *Depresyonu Yenmek*, çev. D. Dizman, Sistem Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Özdemir, Saadettin, "Ortaöğretim Gençlerinin Din Öğretimi İhtiyaçları", *SDÜİFD*, 5, (1998): ss.219-230.
- Özkan, Mahir, *15-17 Yaş Ergenlerde Görülen Korkular ve Kaygılar*, Basılmamış Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1984.
- Öztürk, Mualla, "Din Eğitimi ve Çocuk Ruh Sağlığı", *1. Din Eğitimi Semineri*, (23-25 Nisan 1981), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1981.
- Perşembe, Erkan, "Genç-Aile İlişkilerinde Uyumun Sağlanmasında Dinin Fonksiyonel Rolü Üzerine", *OMÜİFD*, 11, (1999): ss.7-19.
- Rush, A. John, *Handbook of Psychiatric Measures*, American Psychiatric Association, Washington 2000.
- Şahin, Adem, Yetiştirme Yurtlarındaki Gençlerin Dini Duygu, Düşünce, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Konya 1993.
- Şahin, A. Rifat, "Obsesif Kompulsif Bozukluk", eds. C. Güleç ve E. Köroğlu, *Psikiyatri Temel Kitabı I*, Hekimler Yayın Birliği, Ankara 1997, ss.493-504.
- Tavukçuoğlu, Mustafa, "Avrupalı Türk Gençlerinin Kültürel Kimlik Problemlerinden Din Olgusu Üzerine Düşünceler", *SÜİFD*, 5, (1999): 29-43.
- Topuz, İlhan, *Dini Gelişim Seviyeleri İle Dini Başa Çıkma Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*, Basılmamış Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2003.
- Tükel, Raşit, "Obsesif Kompulsif Bozukluk, Beden Dismorfik Bozukluğu ve Hipokandriyazis: Spektrum Bozuklukları Kavramı ve Fenomenolijik Açından Bir Yaklaşım", *Bilimsel Çalışmalar Özet Kitabı*, 34. Ulusal Psikiyatri Kongresi ve Uluslararası Uydu Sempozyum: 29 Eylül/3 Ekim 1998 - İzmir 1998, ss.96-97.
- Tümekaya, S. vd.. "Obsesif Kompulsif Bozukluklu Hastalarda Obsesif İnançların Belirtilerle İlişkisi", *Arc Neuropsychiatr*, 52, (2015): ss.54-58.
- Usta, E., vd. "Hemşirelik Öğrencilerinin Yeme Tutumları ve Obsesif-Kompulsif Belirtileri", *Journal of Health Sciences and Professions*, 2/2, (2015): ss.187-197.
- Yeşilyurt, Temel, "Küreselleşen Dünyada Geleneksel Değerler", *Eski Yeni*, 2, (2006): ss.27-38.
- Yurdakul, Sabri, *Ruhsal Hastalıklar ve Baş Etme Yolları*, Kabalıcı Yayınevi, Ankara 1999.